

INTERVJU SA SALIHOM SPAHIU

Priština | Datum: 22. oktobar 2018.

Trajanje: 94 minuta

Prisutni:

- Salih Spahiu (Sagovornik)
- Aurelja Kadriu (Vodila intervju)
- Donjeta Beriša (Kamera)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[ ] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Prvi Deo

Aurelja Kadriu: Gospodine Spahiu, možete li molim Vas da se predstavite i kažete nam nešto o onome što se sećate iz ranog detinjstva? To jest, Vašoj porodici, mestu u kom ste odrasli, čega god se sećate iz Vašeg detinjstva.

Salih Spahiu: Da. Rođen sam 26. januara 1946. u Tirani, u Albaniji. Deo detinjstva sam proveo u Prizrenu, a drugi deo u Đakovici, do četvrtog razreda osnovne škole. Onda smo se preselili u Obilić kod moje sestre i zeta. Moja pokojna majka i ja smo živeli tamo zbog teške finansijske situacije u to vreme pošto je naš otac bio politički zatvorenik '45. i pogubljen '46. ovde u Prištini. Ja sam bio jako mali, imao sam dvadeset dana kada me je moj otac napustio, sećam ga se samo sa fotografija.

Aurelja Kadriu: Da li možete da mi kažete zašto ste bili u Tirani kada ste se rodili?

Salih Spahiu: Rođen sam u Tirani jer je moja majka morala da ide tamo zbog zdravstvenih razloga. Bilo je italijanskih specijalista u Tirani. Ostao sam tamo samo nekoliko dana kao beba, a onda smo se preselili u Prizren, gde smo takođe živeli neko vreme.

Kao što sam ti već rekao, završio sam deo osnovne škole, do četvrtog razreda u Đakovici, dok sam ostatak do osmog razreda završio u Obiliću, gde smo takođe živeli zajedno sa mojim zetom i mojom sestrom. Posle osnovne škole, upisao sam gimnaziju¹ koja se u to vreme zvala „Ivo Lola Ribar”².

Aurelja Kadriu: Možemo li da se vratimo na Vaše rano detinjstvo. Možete li da nam kažete zašto je Vaš otac osuđen 1945. i na kraju pogubljen?

Salih Spahiu: Moj otac je bio prvi vođa *Lëvizja Nacional Demokratike Shqiptare* [Albanske Nacionalne Demokratske Lige] i zajedno sa nekim drugim aktivistima nacionalnog cilja, oni su se borili za pitanje Kosova i zato ga je sistem iz tog vremena zatvorio kao političkog zatvorenika. Možda je bitno spomenuti da je on bio deo prve delegacije koja je posetila Tita i tražila da Kosovo ostane potpuno nezavisno kao republika ili da se ujedini sa Albanijom. To je razlog zbog kojeg su se pojavili politički problemi zbog kojih je osuđen na 21 godinu zatvora, onda su to promenili i odlučili da ga pogube.

¹ Evropski tip srednje škole sa naglaskom na akademsko učenje, različito od stručnih škola zato što priprema učenike za univerzitet.

² Trenutna gimnazija „Sami Frašeri”.

Pogubljen je 16. februara 1946. U to vreme sam imao samo dvadeset dana, kao što sam ti rekao ranije, svog oca se sećam samo sa fotografija. Imao je 49 godina kada je bio pogubljen.

Aurelja Kadriu: Da li postoji neka priča o Vašem ocu koju Vam je prenela Vaša majka? Da li postoji bilo šta što su Vam rekli o ocu?

Salih Spahiu: Da, zajedno sa mojim stričevima, on je bio poznati trgovac u to vreme. Bili su vlasnici *Vëllezërit Spahija* [Braća Spahija] brenda u severnoj Albaniji, ali takođe i u drugim delovima Albanije u kojima su radili. Pored trgovine, značajno su doprineli ekonomskom razvoju planinskog dela, takozvana Đakovica. Onda, on je takođe pomogao *Lëvizja Nacional Çlirimtare* [Nacionalnom Oslobođilačkom Pokretu], nije bio njihov član, ali ih je finansijski podržavao. Ali kasnije, nije mogao da se pomiri sa činjenicom da je Kosovo ostalo pod srpskom vlašću, i to je bio glavni razlog koji ga je koštao života.

Aurelja Kadriu: Rekli ste mi ranije da ste imali četiri sestre i da ste Vi bili najmlađi. Kako je na Vas kao dete uticao takav život?

Salih Spahiu: Moje sestre su bile... Moja starija sestra je prestala da ide u školu kada je napunila šesnaest godina, zato što je moj otac bio u zatvoru dok su moja druga i mlađa sestra završile *Shkolla Normale*³ i bile prosvetni radnici. Već sam vam rekao da sam živio u Obiliću, kod moje druge sestre, koja je zajedno sa svojim mužem radila kao nastavnica. Proveo sam svoje detinjstvo tamo zajedno sa svojom mlađom sestrom i svojom majkom.

Iz svog detinjstva bih želeo da naglasim letnje dane kada bismo išli u Đakovicu kod moje starije sestre i zeta, i kada sam sa svojim vršnjacima išao da plivam u Ereniku [reka]. Potom, neki vikendi u Dečanima. To su neki dani iz detinjstva kojih se sećam, koji su ostali u mom sećanju zato što u to vreme nije bilo igračaka i drugih stvari koje današnja deca imaju. Jedina zabava je bila igranje fudbala, ili kada je vreme bilo lepo, plivanje u Ereniku, Drini, u Dečanima i tako dalje.

Aurelja Kadriu: Da li se sećate kakav je grad bila Đakovica tokom Vašeg detinjstva? Govorimo o kasnim '50-im?

Salih Spahiu: Da.

Aurelja Kadriu: Kakav je bio grad?

Salih Spahiu: Đakovica je bila mali grad, ali sa dobro ustanovljenom tradicijom civilizacije. Uglavnom je bilo zanatlija, nije bilo industrije u to vreme, ali je postojao red u gradu i red iz grada se takođe odražavao u porodicama i obrnuto, od porodica do grada. Mislim, grad je bio čist, mali i sladak, i mislim, to je ono čega se sećam iz tog vremena. To su stvari kojih se sećam kao nešto dobro kada pomislim na Đakovicu.

---

³ *Shkolla Normale* je otvorena u Đakovici 1948. kako bi se spremili učitelji, koji su bili neophodni za novo otvorene škole. Ovo su bile prve škole na albanskom jeziku koje je Kosovo imalo, izuzevši jedan kratak period tokom italijanske fašističke okupacije Kosova tokom Drugog svetskog rata. 1953. je *Shkolla Normale* prebačena u Prištinu.

Aurelja Kadriu: A šta je bilo sa Obilićem? Pitam Vas posebno za Obilić zato što nekako Obilić je grad o kojem ne razmišljamo puno, jednostavno, tamo su elektrane i to je to. Kakav je to bio grad u to vreme?

Salih Spahiu: Konstrukcija elektrana je započela dok sam još uvek bio u Obiliću, bio sam u osnovnoj školi kada je počela izgradnja Elektrane A. Obilić je bio mali grad, naseljen ljudima iz radničke klase koji su radili na izgradnji elektrana, život u Obiliću generalno nije bio toliko napredan. Sećam se da su imali jednu bioskopsku salu i osnovnu školu *Vellaznimi* [Bratstvo], gde sam završio osnovnu školu, onda imali su neke male prodavnice, to je bio veoma, veoma mali grad. Pruga koja je povezivala Kosovo Polje sa drugim mestima na severu Kosova, bila je u Obiliću. Mislim, to je bio zaostali grad, ali život je započeo u Obiliću sa izgradnjom elektrana, život u Obiliću je počeo polako da se menja ali ne u onoj meri u kojoj je Obilić zaslužio, kao izvor energije na Kosovu.

Aurelja Kadriu: Zašto i kako ste odlučili da pohađate gimnaziju „Ivo Lola” u Prištini?

Salih Spahiu: Kada sam završio osnovnu školu, odlučio sam da upišem gimnaziju i u to vreme sam putovao od Obilića do Prištine autobusom, ali autobusi nisu bili tako česti kao što su danas. Često se setim kako se autobus glavio u Orloviću zbog snega i mi, putnici i učenici, morali smo da ga guramo kako bismo mogli ponovo da se pokrenemo.

Tokom gimnazije sam putovao od Obilića do Prištine i obrnuto, svakog dana tri godine. Sećam se da je bilo jako hladno i autobusi nisu bili česti. Jednu godinu sam proveo kod svoje mlađe sestre, u to vreme je moj zet bio u Parizu zbog svoje specijalizacije, tako da je to bila godina u kojoj nisam putovao od Obilića do Prištine.

Sećam se da su kriterijumi za gimnaziju bili jako strogi. Učio sam prirodne nauke. Bilo nas je dvadeset učenika u mom odeljenju, većina njih je nastavila sa svojim studijama nakon što su završili gimnaziju. Većina njih su postali lekari, inženjeri, stomatolozi i tako dalje. Sećam se da se moj razredni, pokojni profesor Hamdi Spahiu, borio beskompromisno sa nekim od mojih prijatelja koji su počeli da puše, i pratio ih je u svakom koraku zato što je znao za štetu koju bi pušenje nanelo njihovom zdravlju dok su bili mladi, ali i kad bi sazreli.

Tokom gimnazije smo imali puno vannastavnih aktivnosti. Sećam se da sam odlučio da budem deo aktivnosti Amaterskog Fotografskog Kluba i tamo sam radio tokom svog slobodnog vremena jako dug period, i odatle proističe moja ljubav prema fotografiji, umetnosti i generalno stvarima koje se tiču estetike ili onim što nazivamo umetnošću.

Aurelja Kadriu: Da li ste imali foto-aparat?

Salih Spahiu: Nismo imali foto-aparate. Imali smo neke mašine za fotografiju, kako da kažem...koje su bile iz tog vremena i bile su jako loše. Sećam se mašine za fotografiju, *Lajka*, koja je bila veoma jednostavan proizvod i imala je projektor. Kada smo razvijali fotografije, zaključavali bismo se u mračnim i izolovanim sobama bez prozora. Mislim, radili smo na veoma zaostao način, ali to su bili uslovi u to vreme.

Aurelja Kadriu: Želela sam da Vas pitam nešto drugo, iz onoga što mi govorite o Vašem detinjstvu, izgleda da ste provodili dosta vremena sa majkom. Možete li mi reći kakva je bila Vaša majka, kakva je njena priča?

Salih Spahiu: Moja majka je bila domaćica, ali nas je dobro vaspitala. Bila je jako mudra žena i posvetila je svoj život nama pošto nas je otac napustio kad smo bili jako mali, tako da nam je postala i otac i majka. Nije bila školovana, ali nas je uvek savetovala da učimo, da idemo u školu i razvijamo veštine koje bi nam bile od pomoći. Umrula je kad je imala 66 godina i ja sam bio student u Sarajevu u to vreme kad je preminula, ali iako je bila zima, uspeo sam da na vreme dođem na njenu sahranu.

Aurelja Kadriu: Želela bih da opet nastavimo sa gimnazijom. Da li želite da se malo odmorite?

Salih Spahiu: Ne, ne.

Aurelja Kadriu: Kada ste krenuli da pohađate gimnaziju, u isto vreme ste počeli i više da posećujete Prištinu, možete li mi reći više o tom periodu, možda imate sećanja na prvi put kada ste došli u Prištinu. Možete li mi reći, kakav je to bio grad?

Salih Spahiu: Da. Naravno, Priština je bila jako mali grad u to vreme. Naravno, bila je drugačiji od drugih gradova, ali bila je jako mali grad, grad se [geografski] proširio, kako da ti prikažem, znaš gde je Katedrala sada, tu se grad završavao. Mislim, bio je jako mali, ali je bilo očigledno da će se razviti. Neki znaci razvoja su se pojavili, ali ipak, bilo je jako malo ulica i jako malo zgrada. Kasnije, kao što znaš, osnovan je Univerzitet, kad je Univerzitet osnovan, duh se potpuno promenio, ali to je bilo u '70-im kada sam bio van Prištine, bio sam student u Sarajevu.

Aurelja Kadriu: Šta je sa komšilukom u kom je gimnazija „Sami Frašeri” bila, kakav je to bio komšiluk?

Salih Spahiu: Gimnazija „Sami Frašeri” se zvala „Ivo Lola Ribar” u to vreme i nalazila se u, kako da kažem, srcu starog grada u Prištini. Taj deo je delom sačuvan i delom uništen. Sada se potpuno raspao i ne pokazuje nikakvo jedinstvo, bilo istorijsko, arhitektonsko ili urbanističko, postoje samo neki ostaci zgrada. U to vreme je bio sačuvan kao urbana i arhitektonska celina.

Aurelja Kadriu: Možete li nam reći više, možda ste tamo provodili vreme sa prijateljima pošto je Vaša škola bila blizu, možda ste tamo išli za vreme velikih i malih odmora, možete li nam reći nešto o tome?

Salih Spahiu: Da, naravno, izlazili smo tokom odmora, ali smo takođe provodili vreme u okolini gimnazije, uglavnom da jedemo ili da kupimo nešto. Samo kada bi direktor gimnazije organizovao šetnje ili trke, išli bismo u Grmiju da šetamo i naravno šetali bismo do tamo. Grmija je bilo mesto kome smo se tada divili, još uvek se divimo, ali, nažalost, prošla je kroz jako lošu degradaciju zbog nedostatka održavanja i dobrog upravljanja.

Aurelja Kadriu: Prirodnjačka Gimnazija... Da li ste bili prva generacija koja je pohađala podeljenu⁴ gimnaziju?

---

⁴ Do određenog trenutka postojala je samo jedna gimnazija poznata kao opšta gimnazija. Onda je podeljena na Prirodnjačku Gimnaziju; Gimnaziju za društvene nauke i Filološku Gimnaziju.

Salih Spahiu: Ne, ne, takođe je bilo generacija pre moje koje... u to vreme kada sam pohađao gimnaziju bila je podeljena na smer za prirodne nauke i društvene nauke. Obično je bilo manje učenika na prirodnjačkom smeru, sećam se da je društveni smer imao mnogo više učenika. Ali, ova dva smera gimnazije su postojala pre moje generacije.

Aurelja Kadriu: Kakva je Vama bila gimnazija, prirodni smer?

Salih Spahiu: Da, kao što sam ti rekao ranije, kriterijumi su bili jako strogi na prirodnom smeru. Imali smo puno predmeta koji su bili na srpsko-hrvatskom zbog političkih okolnosti u to vreme na Kosovu, ali kriterijumi su bili strogi i profesori su bili prilično posvećeni. To se odrazilo na naše kasnije rezultate kao *maturant*⁵ i na to što smo bili odlični učenici u gimnaziji, ali na *matura*⁶ većina učenika je završila sa najvišim ocenama i nastavila svoje studije. I kao što sam ti rekao, oni su postali lekari, stomatolozi, inženjeri i druge profesije koje su prilično teške za studiranje.

Aurelja Kadriu: Kako se desilo to da ste odlučili da studirate arhitekturu?

Salih Spahiu: Odlučio sam da studiram arhitekturu kada sam bio treća godina gimnazije. Moj profesor deskriptivne geometrije me je ohrabrio da studiram arhitekturu i tada je moje interesovanje za nju započelo. Sećam se da sam počeo da istražujem po knjigama i saznajem o različitim arhitektama i njihovim radovima. Jedan koji me je fascinirao je bio Le Korbizje, koji je arhitekta švajcarskog porekla, ali koji je živeo i radio u Francuskoj, u Parizu. I nažalost umro je zato što se udavio u Mediteranskom moru, ako ne grešim. Ali njegova dela su bila inspiracija, njegova i dela drugih velikih arhitekta, bila su inspiracija za mene. Ali ono što je bilo zanimljivo jeste inspiracija i ohrabrenje mog profesora deskriptivne geometrije, koji je po nacionalnosti Srbin i čijeg imena ne mogu trenutno da se setim, uvek bi mi govorio: „Ti ćeš studirati arhitekturu!” Tako da sam odlučio da studiram arhitekturu u Sarajevu.

Aurelja Kadriu: Kako se desilo to da ste odlučili da studirate u Sarajevu?

Salih Spahiu: Neki moji prijatelji su bili tamo i pitao sam ih da mi daju više informacija o situaciji. Bilo je puno studenata sa Kosova koji su studirali u Sarajevu, ne samo arhitekturu, ali na Univerzitetu u Sarajevu uopšte, tako da sam zbog toga odlučio da odem tamo. Mislim da je Arhitektonski Fakultet u Sarajevu, ili kako su ga oni zvali Urbanističko-Arhitektonski Fakultet, bio je jedan od najpoznatijih fakulteta u bivšoj Jugoslaviji, na kojem su radili eksperti i poznati profesori arhitekture, ako mogu sada da ih spomenem, neki od njih su ostavili značajne tragove u arhitekturi, ne samo u Bosni i Hercegovini, već i u drugim mestima bivše Jugoslavije. Profesor Juraj Linhard radi tamo, onda tu je Zlatko Uglin, onda Džemalj Celic, Ivan Taubman, Jail Finci, Živorad Janković, Miloš Sonborci i mnogi drugi koji su zaista održavali visok profesionalni nivo i bili odlični pedagozi.

Aurelja Kadriu: Koje godine ste započeli svoje studije?

Salih Spahiu: '65-'66.

⁵ Alb. *Maturant*, učenik koji je u svojoj poslednjoj godini srednje škole, pre završavanja mature.

⁶ *Maturë* ili *Maturë e Madhe*, set ispita koji se daju studentima posle osmog razreda osnovne škole (kraj osnovne škole).

Aurelja Kadriu: Kako je bilo otići u mesto kao što je Sarajevo nakon detinjstva između Đakovice, Obilića i Prištine?

Salih Spahiu: Naravno, kao svaki početak, ni ovaj takođe nije bio lak, ali uvek moramo biti spremni na izazove u životu. Kada sam otišao tamo, bio sam zauzet svojim studijama i nisam imao vremena da razmišljam o drugim stvarima zato što je Arhitektonski Fakultet zahtevao konstantni rad, bilo je svakodnevnih vežbi i predavanja. Mogu reći da sam posvećeno odlazio na svako od njih i to je bila jedna od mojih glavnih preokupacija tokom studiranja.

Aurelja Kadriu: Kakav je grad bilo Sarajevo? Da li je bio razvijen?

Salih Spahiu: U poređenju sa našim gradovima na Kosovu, naravno da je Sarajevo bilo razvijenije. Sarajevo je miks orijentalne i evropske arhitekture. Mogu da kažem da je miks bio veoma uspešan i zbog toga je Sarajevo jedan od gradova koji turisti najviše posećuju. Ipak, u to vreme nije imao moderne zgrade koje danas ima, ali važne zgrade socijalnog, javnog, kulturnog i zajedničkog života su počele [da se izgrađuju] tada.

Sportski i rekreacijski centar *Skenderija* je bio sagrađen u Sarajevu takođe u to vreme kada sam još uvek bio student. Glavni arhitekta je bio pokojni profesor Živorad Janković, koji je kasnije takođe radio u Prištini. Radio je Palatu Bore i Ramiza, poznatu Palatu Bore i Ramiza, sadašnju Palatu Omladine, onda na centru Vojvodina u Novom Sadu, koji je izgrađen u vreme kad je tamo bilo Svetsko prvenstvo u tenisu. Onda je radio Gripe u Splitu i mnoge druge zgrade, kako da kažem, kapitalne prirode u to vreme i u ovo vreme. Profesor Janković je bio jedan od najvećih arhitekta u bivšoj Jugoslaviji i postoji puno zgrada koje je projektovao u Bosni, ali i u drugim mestima bivše Jugoslavije.

Aurelja Kadriu: Kako je bilo Vama kada ste saznali da Vaš profesor gradi Palatu Omladine?

Salih Spahiu: Bio je raspisan javni konkurs za Palatu Omladine i Sporta u to vreme. Sećam se jako dobro da su se mnoge druge kompanije iz Beograda i Zagreba takođe prijavile, mislim, ne znam da li se sećam baš dobro ili ne, ali osvojile su prvu nagradu. To je bilo vreme kada samo što sam počeo da radim u Prištini i poslao sam im telegram čestitku. Osećali su se baš dobro kada su vesti da su pobedili na projektu za Palatu Omladine i Sporta objavljene. Palata Omladine i Sporta, kao što znaš, je veoma veliki kompleks sa raznovrsnim sadržajem. Pored toga, ima veze sa sportskim, kulturnim i ekonomskim životom, to jest, to je multifunkcionalna zgrada.

Kao što znaš, zgrada nije završena. Posle palate, odmah pored univerzalne dvorane je trebalo da bude zatvoren bazen sa nekim otvorenim sportskim terenima i deo koji povezuje plato Palate Omladine sa naseljem Arberia. Verujem da će i oni jednog dana biti izgrađeni. Što se tiče bazena, znaš da Prištini baš treba zatvoren bazen. Postoji dokumentacija o tehničkom projektu, završen projekat postoji i siguran sam Skupština Opštine čeka na sredstva kako bi mogla da počne da gradi zatvoren bazen u okviru kompleksa.

Aurelja Kadriu: Kada kažete da ima razne sadržaje, to je teško razumljivo za nas koji nismo arhitekta, možete li da objasnite šta to znači? Ima razne sadržaje, da li mislite na fasadu ili...

Salih Spahiu: Ne, mislim na njegovu funkciju. To jest, u okviru ove zgrade se odvija sportski život, sportski život može da se odvija i odvija se. Postoje dve hale, jedna je mala, a druga je velika i univerzalna. Onda tu je drugi deo Palate Omladine gde se održava kulturni život; razne izložbe, predavanja i onda koncerti. Onda, tu je ekonomski deo, deo u kojem se nalaze prodavnice trgovine. Mislim, tri osnovne funkcije su uključene u celinu, i bazen bi bio četvrta funkcija u okviru sportova, ali bi predstavljao i zatvaranje kompleksa kao arhitektonskog jedinstva sa multifunkcionalnim sadržajem.

Aurelja Kadriu: I kao stil? Pored svoje funkcije, volela bih da znam kakav stil za Vas danas predstavlja Palata Omladine? Kao arhitektonski stil?

Salih Spahiu: Da. Naravno, Palata Omladine i Spota je projektovana u skladu sa duhom vremena i danas je ona ogledalo koje pokazuje kakvo je to vreme bilo i arhitekturu tog vremena generalno. Savremene trendove tog perioda. Ipak, mogu da kažem da do ovog dana predstavlja dostojanstvenu zgradu u arhitektonskom smislu reči i njeni slojevi govore o njenom sadržaju i funkciji.

Aurelja Kadriu: Hajde da se vratimo nazad na Vaše studije, zato što sam htela da Vas zaustavim pošto ste spomenuli Palatu Omladine. Hajde da se vratimo na Vaše studije, možete li mi reći kakav je bio studentski život u Sarajevu? Mislim, sve što je predstavljalo studentski život. Prethodno ste spomenuli udruženje koje su albanski studenti imali tamo. Kako je bilo predstavljeno? Čega se sećate iz ovog života u Sarajevu?

Salih Spahiu: Studentski život u Sarajevu je bio aktivniji nego onaj u Prištini zbog tradicije fakulteta, ali i zbog studentskog života generalno. Ako govorimo o vannastavnim aktivnostima, spomenuo bih aktivnosti koje su se dešavale u to vreme. Sećam se da smo organizovali 500 godina od smrti Skanderbega u okviru *Lulëzimi* [Procvetalog] Kluba, koji je bio klub albanskih studenata u Sarajevu, sačinjen uglavnom od studenata sa Kosova, od Albanaca.

To je bila velika ceremonija u kojoj su studenti iz *Përtpjekja* [Borbe], udruženja u Beogradu, i *Shkëndija* [Iskre], udruženja u Zagrebu, učestvovali. Delegacija sa Kosova je prisustvovala ceremoniji kao i mnoge druge ličnosti iz javnog života Hercegovine i Albanci koji su živeli u Sarajevu. Ceremonija je postala toliko poznata, mediji su obratili posebnu pažnju na nju i tako je uloga i Skanderbegova borba od vremena kad se on borio i dao svoj doprinos, bila utvrđena. To je bilo to.

Pošto je bilo puno Albanaca u Sarajevu, pored kluba *Lulëzimi*, bio je osnovan još jedan albanski klub nazvan Valon Curri. Uloga ovog kluba je bila da drži Albance zajedno i razvija kulturni život. Postajale su novine i klubska biblioteka u kojoj su Albanci provodili svoje slobodno vreme. To je sve bilo zarad poboljšanja života Albanaca u Bosni i Hercegovini, nacionalne jednakosti... Vodstvo Bosne i Hercegovine je posebno obraćalo pažnju na nacionalnu jednakost i albansku zajednicu u Sarajevu.

Sećam se iz tog vremena da je postojao albanski TV šou koji se emitovao na Radio Sarajevu, uglavnom je emitovao vesti vezane za Albance i dela Albanaca širom sveta.

Drugi Deo

Aurelja Kadriu: Kada ste odlučili da studirate arhitekturu, šta ste zamišljali da radite sa tom diplomom? Zašto ste doneli tu odluku?

Salih Spahiu: Pored toga što je profesija, arhitektura je takođe i misija, veoma važna misija u životu čoveka. Projektovati zgradu znači odrediti sreću onih koji je koriste, počevši od bolnice u kojoj se rađa dete do vrtića gde počinje predškolsko, onda škola, univerzitet, posao i druge aktivnosti kulturnog života, zabava i tako dalje.

Posle medicine, mislim da je arhitektura jedan od najvažnijih ciljeva i jedna od najvažnijih profesija koje služe čovečanstvu. To je bio jedan od razloga zbog kojih sam odlučio da studiram arhitekturu, drugi je bio taj što je bilo jako malo arhitekata na Kosovu. Prvi albanski arhitekta, kao što znaš, bio je pokojni profesor Baškim Fehmiu⁷, koji je umro pre deset godina. On je bio prvi albanski arhitekta, to jest, Kosovo nije imalo arhitektu do '58.

Projekti koji su rađeni na Kosovu su uglavnom rađeni van Kosova. Profesor Baškim Fehmiu je doneo novi duh, istina je da su mu se kasnije pridružile neke druge kolege, ali bilo ih je jako malo. Arhitektonski Fakultet na Kosovu, u Prištini, počeo je sa radom '78-'79, bio je poslednji. Sada ima dovoljno arhitekata, ali, kako da kažem, situacija nije toliko dobra.

Mislim da je ovo povezano sa tim kako vlast i zakoni utiču na orijentaciju urbanskog i arhitektonskog razvoja, mislim poštovanje i manjak poštovanja zakona se osećaju. Ovde je to nažalost negativno, i glavna odgovornost za ovo leži u centralnoj i lokalnoj upravi.

Aurelja Kadriu: Kada spominjete profesora Fehmia, znam da ste bili bliski sa njim. Možete li mi reći kada ste postali prijatelji sa njim?

Salih Spahiu: Upoznao sam profesora Baškima odmah nakon što sam diplomirao '73. Ali, sreo sam se sa njim više puta, nedavno, nakon što se rat umešao u naš projekat u Kancelariji za Urbanizam i Projektovanje za memorijalni kompleks Adema Jašarija u Prekazu. U to vreme je profesor osnovao tim različitih eksperata koji su bili iz Kancelarije i van nje.

Aurelja Kadriu: Koje godine?

Salih Spahiu: Odmah nakon rata, '99, mislim, '99-2000. Radio je na dizajnu za projektovanje urbanističkog plana za kompleks Adem Jašari u Prekazu. U to vreme sam imao priliku da provedem toliko sati sa njim. Puno puta smo pričali o raznim stvarima, Profesor je bio jako obrazovana osoba, imao je opšte znanje iz svake oblasti, ne samo iz arhitekture. On je bio neko ko je puno putovao po svetu, upoznao poznate arhitekta 20. veka, upoznao je Le Korbizjea, Veralta, Pjer Luidija i tako dalje. I naravno, od njih je preuzeo elemente koje je kasnije primenio na praktični život na Kosovu i u Prištini.

Uglavnom je radio u Prištini, ali je takođe znatno doprineo arhitekturi i urbanizmu Kosova. Sećam se da je govorio: „Život je prostor i prostor je život”. Život i prostor su dva nerazdvojna elementa. Kroz njegove projekte, profesor je obraćao posebnu pažnju na ljudski život. Kroz urbanizam i prostorno planiranje trudio se da ljudski život učini što uzvišenijim, u fizičkom smislu kao i u psihičkom.

⁷ Baškim Fehmiu (1930-2008) je rođen u Đakovici. Završio je svoje studije arhitekture u Beogradu 1958, postavši prvi kosovski arhitekta.

Aurelja Kadriu: Koje godine ste završili svoje studije arhitekture?

Salih Spahiu: Završio sam svoje studije 1973, u junu, 1973. i tada sam počeo da radim u kancelariji Ramiza Sadika, za Industrijsko Konstruktivsko Udruženje, takozvano Industrijsko Konstruktivsko Udruženje Ramiza Sadika. Radio sam tamo nekoliko meseci, onda sam na poziv svog prijatelja Redžepa Lućija počeo da radim u Urbanističkoj Kancelariji grada Prištine.

Aurelja Kadriu: Imam jedno poslednje pitanje o Vašim studijama i onda možemo da pređemo na Vaš profesionalni život. Koja je bila tema Vašeg diplomskog rada? Da li ste imali diplomski rad?

Salih Spahiu: Da, imali smo. Završio sam svoje studije u junu 1973. Završio sam sa odličnim uspehom, pokojni arhitekta i profesor, Živorad Janković, bio je moj mentor. Moj diplomski rad je bio u Sarajevu. To je bio kompleks između nekoliko zgrada, kompleks u kojem je trebalo da se naprave poslovne zgrade i bioskopska sala. Komisija i profesor su dali visoke ocene.

Posle mojih studija sam počeo da radim za Projekcijsku Kancelariju Industrijskog Konstruktivskog Udruženja Ramiza Sadikua, u početku naravno kao saradnik, saradnik za dizajn. Imao sam starije kolege koje su vodile projekat i ja sam bio njihov saradnik. 1974. me je pokojni arhitekta Redžep Lućija pozvao da počnem da radim za Urbanističku Kancelariju grada Prištine. Prihvatio sam njegov poziv zato što je i meni bilo interesantno da se bavim urbanizmom, počeo sam da radim za Urbanističku Kancelariju grada Prištine zajedno sa pokojnim arhitektom Viktorom Širokom i Esatom Mekom, takođe arhitekta, i nekim drugim inženjerima, radili smo na nekoliko urbanih planova za grad Prištinu.

1975. sam počeo da radim za Kancelariju za Urbanizam i Projektovanje na Kosovu, pod tim imenom je bila poznata tada, Kosova, i radio sam tamo do svoje penzije 2011, veoma dugo.

Aurelja Kadriu: Možemo li više da pričamo o Urbanističkoj Kancelariji Prištine, Opštine Priština. Na kakvim ste projektima radili u to vreme?

Salih Spahiu: Dok sam ja bio tamo, radilo smo na nečemu što se ticalo završavanja urbanog plana Ulpijane, onda smo takođe radili u tim zgradama u kojima ste vi sada i koje se sada zovu Kafa [Qafa], mislim, radili smo urbanistički na tome. Radili smo na drugim planovima na lokalnom nivou, koji su bili važni u to vreme, ali smo u to vreme takođe tražili različite lokacije za razne zgrade koje su bile važne za to vreme.

Projekat obnavljanja i očuvanja stare *Çarshia*⁸ [Čaršije] je bio u toku u to vreme, moj kolega Esat Meka je radio na njemu. Govorim o staroj *Çarshia* u Prištini. Ali, nažalost, mnogo projekata se nije ostvarilo zbog raznih političkih, ekonomskih i kulturnih razloga. Arhitektura i urbanizam zahtevaju volju i dobru političku podršku kako bi stvari napredovale. Nismo to uvek imali ovde.

Aurelja Kadriu: Kada je prvobitno napravljen plan za Ulpijanu, pošto ste rekli da ste ga Vi završavali?

Salih Spahiu: Prvobitni plan za Ulpijanu je napravljen '60-ih, ali smo ga i završili sa nekoliko zgrada. Sremska ulica, kao što se zvala tada, sada se zove Džordža Buša, ako ne grešim, blizu Filozofskog

⁸ Bukvalno mala pijaca, odnosi se na stari deo Prištine.

Fakulteta. Radili smo tamo i takođe smo radili u nekim drugim zgradama, kada je bilo posebnih prilika da se doda više zgrada. Kada govorimo o Ulpijani, moram reći da za mene Ulpijana predstavlja jedno od najuspešnijih naselja u gradu. Ulpijana, Dardanija i Kodra e Dieljtit [Sunčani Breg]. Pominjem ovo zato što se ovih dana dosta govori o evropskim normama i standardima, ja se ne slažem sa svim tim.

Možemo da kažemo da je postignut napredak što se tiče [konstrukcije] materijala, ali što se samog koncepta tiče, mogu da kažem da nova naselja dosta zaostaju za Ulpijanom, Kodra e Dieljtitom i tako dalje. Mogu ovde da spomenem neka naselja u Prištini koja jako dobro poznaješ, na primer naselje blizu Hotela Sirijus, iza njega, videla si kakva je situacija tamo u urbanističkom smislu. Ne treba da budeš arhitekta ili urbanista da bi bio sposoban da oceniš to. Onda Kalabria, Mat... Ima nekoliko naselja koja su veliki urbani promašaj. Naravno, arhitekta koje se nisu izborile za svoj glas onoliko koliko je trebalo u toj situaciji u gradu Prištini i na Kosovu generalno, takođe su odgovorne.

Kada sam radio u Kancelariji za Urbanizam i Projektovanje, koja se kasnije zvala Kancelarija za Procenu i Inženjerstvo, radio sam na različitim projektima i različitim mestima. Želeo bih da spomenem zgrade Pošte i Telekomunikacija u Vučitrnu, Kačaniku, Vitini i Dragašu. Onda zgrada Kosova Filma, za koju mi je Kosovsko udruženje Primenjenih umetnika dalo prvu nagradu i kasnije sam takođe primio nagradu Borba za arhitekturu na Kosovu, kada je zgrada završena. Naravno, takođe sam se takmičio sa drugim zgradama na federativnom nivou bivše Jugoslavije, dobio sam ovu nagradu 1998. Kasnije sam dobio nagradu za kreativnost od nekadašnjeg kosovskog BVI-ja⁹ za kulturu.

Mogu reći da sam projektovao zgradu Kosova Filma zahvaljujući našem pokojnom piscu Azemu Škreliju¹⁰, koji je bio direktor Kosova Filma i zahvaljujući direktoru Kancelarije za Inženjere, pokojnom Vehbi Oranu, dobio sam puno podrške od obojice tokom celog procesa. Zgrada ima svoje specifičnosti, ali kao što znaš, trenutno je sedište KFOR-a za Kosovo smešteno u zgradi Kosova Filma.

Aurelja Kadriu: Vratićemo se opet na Kosova Film, i takođe bih želela da pričamo o zgradi tržnog centra. Ali, želela sam da Vas pitam o Dardaniji, Kodra e Dieljtitu i Ulpijani. Ulpijana je starija, u '60-im, ali Dardanija i Kodra e Dieljtit su nekako naselja koja obeležavaju početak kolektivnog naseljavanja Prištine, pored Ulpijane. Da li ste bili deo grupe koja je radila na procesu planiranja ovih naselja?

Salih Spahiu: Ne, nisam bio, zato što kao što znaš Dardaniju su projektovale zagrebački autori u Zagrebu, imao sam prilike da ih upoznam, Dardanija je projektovana '70-ih. Ali mislim da je u urbanističkom smislu to uspešno naselje i kada pogledamo vremensku distancu, Ulpijana kao i Kodra e Dieljtit i Dardanija su bile urbanistički planirane u Zagrebu. Onda su se zgrade dizajnirale van Kosova, uglavnom u Beogradu i Zagrebu, većina zgrada. Tržni centar koji se nalazi u Kodri e Dieljtitu je projekat na kojem smo radili ja i moj kolega Hamdi Binakaj.

Bili smo rankirani prvi na otvorenom konkursu za te zgrade. Prijavilo se puno drugih kancelarija iz Beograda, Zagreba i Skoplja, ali su nama poverili dizajn glavne zgrade. Nažalost, zgrada se suočila sa puno poteškoća tokom konstrukcije zato što je građena odmah nakon rata i oni koji trenutno koriste zgradu su svojim poslom doprineli da joj se pogorša stanje i izgled. Na primer, terase kafića i tako dalje su improvizacija, koje su napravljene kasnije i nisu bile deo našeg projekta. Dodat je još jedan sprat, jer

⁹ BVI - Bashkësi Vetëqeverisëse e Interesit, bukvalno Samoupravna Interesna Zajednica. BVI je funkcionisao kao vladina ustanova za razne oblasti kao što su kultura, izgradnja. Slično današnjim ministarstvima.

¹⁰ Azem Škreli (1938-1997), albanski pisac.

je investitor uložio, jer je zgrada bila niža. Dodatni projekat je pridodat delu zgrade koji gleda na glavni put... Tako da je bilo nekih promena u arhitektonskom smislu reči u poređenju sa načinom na koji smo mi uradili. Ali te promene su samo negativno uticale na ceo koncept koji smo mi zamislili kada smo radili na prvobitnom projektu za otvoreni konkurs.

Aurelja Kadriu: Kada se konkurs otvorio, koja je bila vizija dizajna za tržni centar, koja je bila vizija konkursa, ali i vaša kada ste ga dizajnirali? Šta ste želeli da uradite kroz taj tržni centar, šta ste želeli da unesete u grad kroz njega?

Salih Spahiu: Svaki konkurs ima cilj da dobije najbolje arhitektonsko i funkcionalno rešenje, to je bio cilj i ovog projekta. Zadatak se pojavio kao odgovor na potrebu trgovinske mreže u to vreme u Prištini. Naravno, Grmija i Vokari su kupili zgradu. Prvo su bili zainteresovani da otvore svoje prodavnice tamo i porede svoje proizvode sa onima koji su bili deo njihove trgovinske mreže. Kasnije, nakon rata, nastale su neke promene kao što sam ti spomenuo ranije, neke promene su nastale koje su samo pogoršale, kako da kažem, koncept. Oskrnavili su prvobitni koncept tržnog centra.

Tržni centar se nalazi baš tamo gde treba da bude po urbanistima. Lokacija tržnog centra je tačno tamo gde je urbano planiranje Kodre e Dieljita dizajniralo da bude. Naravno, slojevi i šabloni su rezultat onoga na čemu smo kasnije radili kao ideja, ali kasnije i kao glavni koncept, ali smo uvek temeljili naš rad na onome što je bilo zahtevano od strane detaljnog urbanog plana naselja Kodra e Dieljit.

Aurelja Kadriu: Mislim da je boja jako interesantna i neki... Uvek sam razmišljala o nekim estetskim odlukama na toj zgradi. Možete li da mi kažete nešto o tom delu? Proces razmišljanja pre dizajniranja?

Salih Spahiu: Kao što znaš, tržni centri su uglavnom izolovane zgrade zbog svoje lokacije i zato što prostor treba maksimalno da se iskoristi. Želeli smo da prirodno svetlo bude dominantno, kao što znaš i vidiš, postoje svetlosne linije ali u zenitnoj projekciji, kao što je mi zovemo, prolaze kroz glavne delove zgrade i indirektno osvetljavaju prodavnice i druge delove zgrade.

Fasada je modularna i industrijska, kao što je obično na zgradama ove vrste, kako da kažem... Zatvoreni deo fasade dominira u ovakvim zgradama, što vam daje prostora da se igrate sa slojevima, koji su rezultat plastike, što smo želeli da postignemo u celoj zgradi. Pošto je zgrada veoma visoka, neki otvori su napravljeni na fasadi kao i u njenim slojevima, neki otvori koji te nateraju da vizuelno izgubiš pojam o visini. Zgrada je visoka oko 136 metara ako ne grešim.

Aurelja Kadriu: Koje godine je završena?

Salih Spahiu: Zgrada je završena '87. Pobili smo na takmičenju '87, onda smo napravili glavni projekat i svečano otvaranje je bilo 2001, odmah posle rata, 2001.

Aurelja Kadriu: Da li je ikada uspela da ima istu funkciju pre rata, bar malo?

Salih Spahiu: Zgrada nije završena pre rata.

Aurelja Kadriu: I nije se ni koristila?

Salih Spahiu: Nije se koristila. Završena je 2001, odmah nakon rata. Završila ju je Pristina Housing Enterprisei neke promene su napravljene bez naše dozvole i naravno uništili su čitav koncept. Ali niko za to ne preuzima odgovornost ovde na Kosovu. Na Kosovu se autor ne ceni dovoljno.

Aurelja Kadriu: Da li je bilo nekih konkursa za Kosova Film?

Salih Spahiu: Ne. Ja sam osvojio projekat za Kosova Film zahvaljujući mojim profesionalnim preporukama, mislim, projekat mi je poverio Azem Škreli, bivši direktor Kosova Filma i unutar Kancelarije mi je projekat dao direktor Vehbi Orana. Verujem da sam završio projekat. Projekat i konstrukcija su uspešno završene, zato sam takođe dobio neke nagrade o kojima sam ti ranije pričao. Tako da je zgrada bila, kako da kažem, prethodno naručena, nije bilo konkursa. To je bio projekat koji je naručio investitor i sami investitori su me izabrali da ga uradim.

Aurelja Kadriu: Kakva je bila vizija? Zaista bih želela da znam jer ste ranije rekli da staviti zgradu na određeni prostor znači odrediti živote ljudi. Zato me zanima da saznam koja je vizija iza podizanja tih zgrada na tom prostoru. Vizija Kosova Filma na tom mestu, ali takođe i koji je bio cilj postojanja Kosova Filma tamo?

Salih Spahiu: Kao što znaš, Kosova Film je jedina zgrada na tom prostoru, bila je jedina u to vreme... Upravo su to zemljište i sastav zemljišta bili inspirativni elementi za mene da napravim takav koncept. Zgrada se dugo tretirala u smislu njenih funkcija i posebne tehnologije koje su zgrade ovakve vrste imale, i pošto je bila usamljena, koristio sam duge slojeve i stepenovanje koje se uklapalo sa zemljom, sa lokacijom same zgrade. To je bio prvi put da sam koristio fenjere ili svetleće linije, onda koristio sam ih takođe u tržnom centru zajedno sa kolegom kojeg sam spomenuo, Hamdijem.

Za mene je izgradnja Kosova Filma bila velika motivacija i izazov kako da osmislim zgradu, zato što ima neke specifične funkcije. Kao na primer, soba za zvuk, koja je deo zgrade, zbog akustike, tamo se odvija sinhronizacija filmova, onda bioskopi, skladišta za čuvanje filmova, onda administracija i prostori za druženja. Ove funkcije sam smestio tako da svaka ima svoj integritet u odnosu na... ali, opet su se na neki prirodan način nadovezivale jedna na drugu.

Sa Kosova filma možete prilično dobro da vidite Prištinu, i izabrao sam oker boju fasade, ako se sećate Kodaka koji je proizvodio filmove, boje njegovih pakovanja su bile... I povezao sam mesto zgrade sa bojom fasade. Fasada je napravljena od armiranog poliestera, što je materijal koji se nije koristio na Kosovu do tada, prvi put je upotrebljen na ovoj zgradi. Prvo sam ga video u Sloveniji, u Ljubljani, i odmah sam kontaktirao proizvođače tog materijala. Dao sam oblik i formu fasade i oni su uradili ostale elemente.

Oni su radili na drugim elementima fasade. Cela fasada je klimatizovana, to je modularna fasada koja je stavljena u metalnu mrežu, prethodno stavljenu u spoljašnje zidove zgrade.

Aurelja Kadriu: Kada ste spomenuli oker, setila sam se zelene boje tržnog centra, da li je to bila prvobitna boja ili je bila...

Salih Spahiu: Ne, to nije bila njegova prvobitna boja. Trenutna boja je investitorova odluka, bez savetovanja sa nama.

Aurelja Kadriu: Kojih boja...

Salih Spahiu: Bile su različite, bile su slađe boje, boja prašine je dominirala, sa svetlijim i tamnijim nijansama, ali investitor...

Aurelja Kadriu: Kao kakao?

Salih Spahiu: Da, baš tako. Ali, investitor je kupio neku podnu keramiku i stavio je bez da nas prethodno pita. Mora da je bilo zbog cene ili iz nekog drugog razloga, ne znam. Ono što želim da kažem je da se autori susreću sa raznim problemima na Kosovu, zato što se autorstvo ne ceni puno.

Aurelja Kadriu: Deluje zanimljivo jer kada razmišljam o prošlosti, mislim, ja sam suviše mlada i ne sećam se takvog grada, ali kada razmišljam o prošlosti dok pričamo o Dardaniji, Bregu i Dieljitu i Ulpijani, dominantne boje su boje cementa i cigli, veoma grube boje, ali kada govorite o tržnom centru, da je trebalo da bude boje prašine, kao braon boje i Kosova Film koji je bio oker, to su prilično lagane boje...

Salih Spahiu: Zaboravio sam da ti kažem još nešto o Kosova Filmu, pozadina Kosova Filma je puna zelenih borova i činjenica da sam odlučio da izaberem tu boju je bila tesno povezana sa funkcijom objekta ali se isto tako jako dobro ukalpala sa zelenom pozadinom i zgrada je mogla da se vidi sa toliko mesta u gradu. Boja bi zadržala nečiji pogled sa puno mesta u gradu, svrha je bila da joj se da boja koja odgovara funkciji zgrade, ali isto tako da zgrada može da bude viđena sa više mesta u gradu.

Aurelja Kadriu: Šta je sa tržnim centrom, zašto ste odlučili da bude boje prašine?

Salih Spahiu: O njima smo razmišljali kao o toplijim bojama, kao boje koje su... trenutna boja je hladna boja, tirkizna je hladna boja, u njenoj pozadini su neke zgrade sa crvenim ciglama...

Aurelja Kadriu: Unutrašnja boja je žuta...

Salih Spahiu: Da,...

Aurelja Kadriu: Da li je to bila boja koju ste zamislili?

Salih Spahiu: Da. Mnoge stvari su ispoštovane unutra što se tiče boja, ali naše odluke koje se tiču funkcija, nisu bile ispoštovane.

Aurelja Kadriu: Da li je to bila boja koja je trebalo da bude iskorišćena i vani?

Salih Spahiu: Ne, ona koja je trebalo da bude napolju je bila drugačija, to je bila boja čokolade, kaka, imala je nijanse koje su pokazivale vitkost zgrade i koje vas nisu terale da izgubite osećaj o visini zgrade.

Aurelja Kadriu: Hajde da se još jednom vratimo u Sarajevo, zato što sam zaboravila, kad ste mi pokazali fotografije, rekli ste mi da ste posećivali Italiju...

Salih Spahiu: Da. Kao studenti arhitekture išli smo u Italiju kada smo bili poslednja godina na fakultetu. Posetili smo neke zgrade i poznate centre za istoriju arhitekture kao što su Venecija, Firenca, Rim, Padova i tako dalje. To je bila ekskurzija koju je organizovao Univerzitet i tokom tog putovanja koje je trajalo deset dana, proveli smo neke dane sa svojim profesorima. Naravno, u to vreme, profesori koji su bili sa nama su pričali o razvoju gradova u Italiji i arhitekturi u to vreme kada se gradilo i tako dalje. Pored Italije, često smo išli na Jadransku obalu da gledamo hotele, to je bilo iz predmeta Dizajn hotela i društvenih i javnih zgrada... Tada smo posećivali neke zgrade, posebno u seoskom delu Dubrovnika, to jest, to su bili profesionalni izleti, profesori ili asistenti iz tog predmeta su nam se uvek pridruživali i pričali nam o funkcijama.

Tako su praktični i teorijski deo bili upotpunjeni, takođe smo u Pragu videli kako izgleda hotel na primer i njegove funkcije, kako se utvrđuju i tako dalje. To smo povezali sa onim što smo učili tokom naših studija.

Treći Deo

Aurelja Kadriu: Završili ste svoje studije u kasnim '60-im, ranim '70-im...

Salih Spahiu: Da, '73.

Aurelja Kadriu: '73, da. Želela bih da znam koji je bio trend u arhitekturi u to vreme? Svaki period je obeležen nekim arhitektonskim trendom? Šta ste Vi voleli? Kakav stil?

Salih Spahiu: Vidite, naučio sam puno stvari od mojih pokojnih profesora. Naravno, u to vreme je bilo nekih velikih arhitekata iz savremene arhitekture koji su ostavili trajne tragove modernoj arhitekturi kao što je Le Korbizje, Alvar Alto, Rajt, Mis van der Roe, Kenzo Tange, Pjer Alto na primer, zato što se Rajt bazirao na tradicionalnoj arhitekturi. Rajt je posebno poznat zbog svoje prirodne arhitekture, ostavio je jedinstvene zgrade iza sebe.

Alvar Alto je Finac, on je ostavio neke zgrade finske tradicije. Kenzo Tange je Japanac koji je radio u duhu tradicionalne japanske arhitekture, ali sa savremenim elementima. Le Korbizje je uglavnom pratio moderni stil. Oskar Nimajer, zaboravio sam njega da spomenem, on je arhitekta iz Brazila koji je dizajnirao mnogo zgrada u novom gradu, u novoj prestonici Brazila. On prati savremenu arhitekturu i inspirisan je Le Korbizjeom, oni su takođe nekoliko puta saradivali.

Pjer Luidi Nervi je bio građevinski inženjer, ali je napravio neke jedinstvene sportske dvorane oko Rima. Tako da, generalno, pod uticajem... bio sam pod uticajem tih arhitekata pored mojih pokojnih profesora. Moji profesori su uvek pričali o tome kako stvari prvo treba da se analiziraju pre nego što se započne dizajn. Uvek sam pratio taj savet, mislim, pristojna analiza se mora uraditi, analiza lokacije, vremena, drugih uslova kao što su saobraćaj i tako dalje, pre nego što se započne dizajn. Mislim, arhitekta ne treba odmah da uzme olovku i počne da dizajnira, treba da analiziraju kontekst u kojem

zgrada treba da se izgradi i njenu funkciju. Onda druge stvari teku lakše i rezultat je bolji i puno puta pozitivan ili veoma pozitivan.

Aurelja Kadriu: Da li se sećate, bili ste bliski sa Baškimom Fehmiuem, da li se sećate Hotela Grand, vreme kada se dizajnirao i gradio?

Salih Spahiu: Da. Profesor Baškim Fehmiu je autor urbanskog rešenja tog dela, ali isto i autor projekta. U njegovoj ideji za projekat, ali i u glavnom projektu, radio je zajedno sa arhitektom iz Beograda, čije ime je bilo Dragan Kovačević. Grand je dizajniran '70-ih. To je jako dobro osmišljena zgrada i označava kraj ulice koja se sada zove Majke Tereze... Mislim, u liniji je sa drugim zgradama iz ulice Majke Tereze. Zgrada je bila sa puno spratova za vreme u koje je izgrađena, ali nedavno, kao što znate... Mnoge druge zgrade u Prištini su propale, Grand je posebno propao, postoji deo na kojem su dodali fasadu koju zovem industrijska fasada, sada izgleda kao konzerva.

Druge zgrade koje su promenili su Palata štampe [Rilindja], bivša Palata štampe, skroz se promenila. Kada je autor došao ovde, nije prepoznao... Zamislite, on skoro da nije prepoznao svoju sopstvenu zgradu.

Aurelja Kadriu: Kada je on bio ovde?

Salih Spahiu: To je bilo skoro, zgrada vlade, govorim o zgradi...

Aurelja Kadriu: Da, ali mislim, kada je autor bio ovde?

Salih Spahiu: Autor je bio ovde pre oko tri godine, možda dve, ne, tri godine. Georgi Konstantinovski, jedan od najpoznatijih arhitekata iz Makedonije, koji je deo obrazovanja završio u Sjedinjenim Američkim Državama. On ima neke jedinstvene i jako dobre zgrade u arhitektonskom smislu tog vremena, takozvanu brutalističku arhitekturu. Postoje studentski domovi u Skoplju, onda Muzej Savremene umetnosti, postoje i druge zgrade koje su bile zgrade velikog arhitektonskog značaja tog vremena. On je jedan od autora bivše Palate štampe. Toranj Palate štampe je bio potpuno drugačiji, ako ga se sećate. Sada ima industrijsku fasadu i izgled zgrade se u potpunosti promenio i naravno profesor je reagovao.

Ista stvar se desila bivšem Hotelu Božur, onda sa EximKos-om, mislim neke stvari su urađene u arhitektonskom smislu... u okruženju u kojem se arhitektura i arhitektonska jedinstvenost cene, ove stvari se ne bi desile.

Aurelja Kadriu: Sigurno, ako se fokusirate, pošto ste arhitekta, mislim da se sigurno sećate razvoja grada... Prilično haotičan prelaz od orijentalnog, osmanskog stila do modernog stila i onog što imamo danas, ne znam kako da ga nazovem, ovaj haos. Možete li mi možda reći iz Vaše perspektive, iz Vaših ličnih sećanja, kako se desio ovaj prelaz?

Salih Spahiu: Ne mogu puno da se hvalim trenutnom situacijom u Prištini i na Kosovu, ima puno gradnje i ima urbanih konstrukcija zato što prostorno planiranje počinje od urbanizma i sve ostalo počinje od urbanizma. Arhitektonsko planiranje je faza koja dolazi kasnije. Nova naselja, rekao sam vam ranije da nova naselja pokazuju ekstremnu urbanu degradaciju. Ne pričam o zgradama održive i

lepe, dobre arhitekture. U današnje vreme postoje materijali, arhitektama je mnogo lakše da rade jer im raznolikost materijala dozvoljava više kreativnosti, ali postoje očigledni problemi kad uporedimo sa prethodnim vremenima.

Po mom mišljenju postoje očigledni problemi zato što ljudi često govore i oslanjaju se na evropske norme i standarde koje sam ja od samog početka smatrao neosnovanim argumentima, jer ako je to način na koji Evropa funkcioniše, jadni oni. Mislim, neke stvari su odrađene ne poštujući osnovne elemente urbanizma kao što su svetlost, sunce i tišina.

Mnoge današnje zgrade su previše blizu jedna drugoj i nemaju čak ni dovoljno svetla. Onda, u mnogim naseljima u gradu, protivpožarni kamioni ne mogu da prođu, to je nezamislivo. Ili su zgrade na takvom mestu da ne omogućavaju red i prostor. Mislim, daju vam utisak haotične situacije, baš kao što si rekla. Što se tiče ranijih vremena, desila su se neka rušenja koja nije trebalo nikad da se dese, ali je to učinjeno u vreme kada se mislilo da novo zamenjuje staro. To je dovelo do deregulacije prostornog i urbanog jedinstva.

Trend rušenja se nastavio u to vreme i nastavlja se i danas na drugi način. Puno toga se gradi danas, ali ne na način na koji bi trebalo.

Aurelja Kadriu: Koja je bila Vaša pozicija u Kancelariji do 2011?

Salih Spahiu: Dugo vremena, do početka rata, radio sam kao dizajner, vodio sam Kancelariju za Dizajn, manji deo, Kancelarija za Dizajn, zato što je posao bio tako organizovan u puno Kancelarija za Dizajn. Onda, posle rata, ja sam bio direktor, ali ne svojom voljom, već zahvaljujući kolegama koje su insistirale i koje su bile zaposlene tamo. Pošto su naši direktori napustili Kancelariju, ja sam bio prisiljen da preuzmem poziciju. Pokušao sam, iako to nije bila moja profesija, da odam počast svom poslu. Pokušao sam da počnem sa radom što pre nakon rata i da dostignem pristojan profesionalni nivo.

Aurelja Kadriu: Kako se Vaš posao promenio nakon rata? Mislim, znam da ste odmah nakon rata bili posvećeni renoviranju i osvežavanju zgrada, ali šta se desilo kasnije? Hajde da pričamo o 2005-2011, kako se Vaš posao tada promenio? Šta ste radili?

Salih Spahiu: Da. Posle rata, rekao sam ti da sam većinu svoje pažnje posvetio reorganizaciji i organizaciji rada u Kancelariji, zato što je Kancelarija za koju sam radio imala zaposlene koji su bili druge nacionalnosti. Dakle, neka poboljšanja i promene su morale da se dese u pogledu dizajna i tehnologija za dizajn, takođe poboljšanje zaposlenih kako bi proces dizajna išao kako treba. Tako da u to vreme sam morao da zaposlim nove ljude različitih profila kako bi grupa dizajnera bila onakva kakva treba da bude, i na ovaj način smo uspeli da uradimo dobar posao i uspeli smo da obezbedimo kontinuitet osnovnih aktivnosti u Kancelariji.

U to vreme smo takođe saradivali i radili sa puno organizacija van Kosova, koje su dolazile ovde sa humanitarnom pomoći i materijalima, verujem da smo to odradili na pristojnom profesionalnom nivou.

Aurelja Kadriu: Šta se dešava sa Prištinom odmah nakon rata, u urbanističkom smislu?

Salih Spahiu: Da, urbanistički, Priština je iskusila veliki urbanistički i arhitektonski haos nakon rata. To je više nastalo kao rezultat manjka svesti kod građana, onda isto zbog zakona zato što primenjivanje zakona ne... mislim, zakoni koje smo imali u to vreme se nisu poštovali. Tako da je nastupilo puno promena. Naravno ove izgradnje dolaze sa dugoročnim, nezamislivim posledicama ne samo za našu generaciju već i za generacije posle nas i za budućnost grada.

Mislim, ima velikih urbanističkih promašaja, onih koji se teško mogu ispraviti čak i sa velikom sumom novca. One su nastale kao rezultat manjka svesti i kao rezultat pohlepe za profitom, često nezaslužnim profitom. Ovde postoje veliki promašaji, posebno što se tiče primene zakona. Imamo dovoljno zakona, ali ih ne primenjujemo.

Aurelja Kadriu: Šta ste nastavili da radite posle penzionisanja?

Salih Spahiu: Nastavio sam da radim u svojoj struci, naravno ne gde sam radio ranije, već za drugi studio, studio koji se zove Studio 39. Radio sam sa svojim kolegom arhitektom, Mithatom Hetemijem, i mojom ćerkom Lindom, koja je takođe arhitekta, i takođe sa drugim kolegama koji su nam se pridruživali za određene projekte. Ali smo mi uglavnom bili tamo stalno i radili smo na raznim projektima, za različite mušterije, naravno, pošto su se okolnosti promenile.

Možda vredi spomenuti zgrade „Lesne”, mi smo dizajnirali stambene komplekse i poslovne zgrade. Onda, Lesna tržni centar, stomatološku kliniku Doktor Ngadhujem Domi. Onda neke zgrade u Prištini i na drugim mestima na Kosovu. Onda, Kuću kosovsko-norveškog Prijateljstva u Restelici, planinsku kuću.

Onda smo takođe dizajnirali zgradu Internacionalnog Sela, Zgradu Administracije, čiji deo je bila zgrada za trgovinu. Onda smo radili i na rekonstrukciji zgrade KOSTT-a, rekonstrukcija zgrade KOSTT-a i nekih drugih zgrada koje sada neću spomenuti, ali ima puno drugih. Mislim, sve vreme sam radio kao dizajner, kao arhitekta.

Aurelja Kadriu: Hajde tu da nastavimo...

Salih Spahiu: 1978-79, kada je Arhitektonski Fakultet započeo sa radom, neko vreme sam tamo radio na Odseku za dizajn, kao asistent, onda sam radio tamo ponovo '86 -'97... zato što je u to vreme bilo malo arhitekata na Kosovu, jako, jako malo. Mislim, to se javilo kao rezultat potrebe za arhitektama na državnom nivou. Ovde na fakultetu su neke moje kolege bile zauzete, radili smo tamo čak i posle radnog vremena zato što smo istovremeno radili za Kancelariju za Urbanizam i Dizajn.

To je bilo dobro iskustvo, jako dobro iskustvo, radio sam zajedno sa profesorom iz Beograda, koji je predavao Osnove dizajna. Onda sam takođe radio sa profesorom iz Sarajeva, kasnije, tokom '85... '86 -'87, ponovo na Odseku za dizajn.

Aurelja Kadriu: Možete li da nam ispričate priču o Štrausovoj knjizi?

Salih Spahiu: Da, da. Kada je knjiga akademika i arhitekta, Ivana Štrausa, za razvoj arhitekture od 1945. do 1990. objavljena, poslao mi je pismo da mu pošaljem fotografije zgrade Kosova Filma. Kao autori sa Kosova, u knjizi koju je objavila Svjetlost u Sarajevu, predstavljeni smo sa projektom Kosova Film. Ilir Gjinolji i Lulzim Kabaši su uradili istu stvar kasnije sa svojom knjigom *Modernizmi në Kosovë, një abetare e arkitekturës* [Modernizam na Kosovu, Arhitektonski Početnik].

Takođe sam predstavljen projektom Kosova Film u knjizi mog kolege Ilira. To je bilo odavanje počati mom radu i mislim pristojna prezentacija mog dela jednom od zgrada koje sam ranije dizajnirao. Mogu da kažem da, srećom, većina zgrada koje sam dizajnirao, su se i izgradile, ali ima puno projekata koji su ostali neostvareni, kao što se to često dešava u životu.

Aurelja Kadriu: Možete li da mi kažete nešto o tome kada ste bili član Društva Arhitekata i koje je bilo polje rada tog društva?

Salih Spahiu: 1999, tačnije u decembru '99, izabran sam da budem predsedavajući Kosovskog Društva Arhitekata, na prvom veću arhitekata posle rata. Zajedno sa vodećim članovima, pokušali smo da reagujemo, puno puta smo reagovali preko tekstova na ono što se dešavalo na Kosovu, ali nažalost nije bilo pozitivnih rezultata. Kosovsko Društvo Arhitekata i arhitekta generalno imaju važnu ulogu u društvu, veoma važnu. Mislim, društvo treba da ih ceni zbog njihovog doprinosa, naravno, zbog njihovog pozitivnog doprinosa (smeje se)...

Aurelja Kadriu: Do kada ste bili predsedavajući?

Salih Spahiu: Bio sam predsednik Društva do 2003, to jest, pun mandat. 2003. je održana godišnja skupština onda je izabrano novo vodstvo, naravno, predao sam mandat novom vodstvu koje je nastavilo da radi svoj posao na način na koji su oni mislili da je najbolji. To je najdalje što...

Aurelja Kadriu: Želite li da dodate nešto?

Salih Spahiu: Mogu da dodam nešto o profesoru Baškimu. Rekao bih da je profesor Baškimi posvetio svoj život arhitekturi i urbanizmu. Mislim, arhitektura i urbanizam su bile njegove životne misije i dosta je doprineo kao prvi arhitekta na Kosovu, puno je doprineo čak i prilikom osnivanja puno važnih institucija za urbanizam i arhitekturu na Kosovu. Profesor Baškimi je ostavio dela koja se mogu smatrati monumentalnim u arhitekturi, teorijskoj ali i praktičnoj.

On je bio pedagog na Univerzitetu u Prištini dugo godina. Generacije za generacijama su bile njegovi studenti. Značajno je doprineo kosovskoj arhitekturi i urbanizmu.

Aurelja Kadriu: Koje zgrade je dizajnirao, pored Granda [Hotel]?

Salih Spahiu: On je dizajnirao puno zgrada koje se nažalost nisu napravile. Dizajnirao je sportsku halu sa 3000 mesta, tada je stadion grada Prištine imao 20.000 sedišta...

Aurelja Kadriu: Trenutni?

Salih Spahiu: Ne, drugi stadion. Kažem vam, nažalost, oni se nisu ostvarili. Ali, profesor je bio osoba koja je inspirisala mnogo mladih arhitekata i vizionar. Predvideo je stvari koje se nažalost dešavaju na Kosovu danas i koje ne bi trebalo da se dešavaju zato što ostavljaju neotklonive tragove na Kosovu, Kosovo je mala zemlja i svako može da izgradi šta želi, gde god ima većeg profita. Mislim, u tom smislu, on je bio bezkompromisni borac, što se tiče prostornog reda. Ali njegove ideje više puta nisu uzimane u obzir, i mogu da kažem da je činjenica da nisu uzimane u obzir ostavila prilično velike posedece u...

Aurelja Kadriu: Da li je...

Salih Spahiu: ...u prostoru.

Aurelja Kadriu: Da li je kampus takođe njegova ideja? Univerzitetski kampus?

Salih Spahiu: Profesor je radio na brojnim važnim programima, važnim programima Prištine i Kosova. Jedan od njegovih kapitalnih projekata je naravno Studentski centar sa zgradama fakulteta. Radio je na urbanističkoj i arhitektonskoj ideji za Studentski centar. Mislim, govorim o fakultetima. Ali mislim da je takođe urbanistički dizajnirao mesto na kojem je kampus sa domovima. Onda, Ulpijana u urbanističkom pogledu, napravio je program za naselje Ulpijana. Radio je na programu za Palatu Omladine i Sporta, za Palatu štampe i mnoge druge bitne ili posebne zgrade za potrebe grada Prištine.

On je bio jedan od osnivača Urbane Kancelarije Opštine Priština, onda je bio začetnik preduzeća Kancelarije za Urbanizam i Dizajn, gde sam radio od '75, i drugih institucija. Mislim, mnogo je doprineo polju urbanizma i arhitekture, ali isto tako i oblasti pedagogije.

Kada govorimo o gradnji u Prištini ili na Kosovu uopšte, želeo bih da citiram starog kineskog graditelja iz 12. veka, njegovo ime je Kublai Kan, koji kaže: „Pre dobre gradnje, treba imati dobar plan”. Ovim želim da kažem da nam umnogome fali upravo to, dobar plan. Mislim, mnoge stvari radimo ad hoc.

Kada govorimo o novoj Prištini, mislimo o nekim oblastima u selima koja se promovisu kao novi grad, na primer deo u kojem se Palata pravde sada nalazi, to je nova Priština, tako se zove jer iz perspektive, novi grad treba da bude izgrađen tamo. Ako odeš i pogledaš zemljište tamo, ima privatnih kuća koje su sagrađene na osnovu zemlje koju su ljudi posedovali i materijalnog stanja u kojem su se nalazili. Mislim, oni na vlasti bi trebalo da postavne neka ograničenja vezano za to šta je ljudima dozvoljeno da rade, a šta ne.

Ako se popneš na poslednji sprat zgrade Gorenja, moći ćeš da vidiš šta smo uradili ovom gradu, sve do sela. Ovde u centru imamo visoke zgrade na koje možemo da se popnemo i vidimo kako Priština danas izgleda kada je mogla... jer Priština je relativno nov grad, relativno nov grad i urbanistička pravila, standardi i norme bi trebalo da se primenjuju umesto da se gradi i gradi bez dobrog koncepta, kao što je rekao Kublai Kan u 12. veku.

Želeo sam još nešto da dodam... Da, grad je projekat koji počinje u jedno određeno vreme i nikada se ne završava. To je trajni projekat. Mislim, grad je trajni projekat. Zahteva maksimalnu pažnju svojih građana, ali i onih na vlasti. Mislim, to je nezavršen projekat, to je kako da kažem, projekat koji zahteva pristojno održavanje od strane onih koji koriste gradski prostor. To je veoma važno znati zbog budućeg razvoja naših gradova. Oni su nezavršeni projekti koji zahtevaju dobar kontinuitet u prostornom, urbanističkom i arhitektonskom aspektu.

Aurelja Kadriu: Hvala Vam puno!

Salih Spahiu: Ništa!